

MOGUĆNOSTI I USLOVI TRANSFORMACIJE ELEKTROPRIVREDNE DJELATNOSTI U CRNOJ GORI U DIONIČKO DRUŠTVO U MJEŠOVITOJ SVOJINI

Rade Filipović

Elektroprivreda Crne Gore, Nikšić

1. Uvod

Posljednjih godina kod nas su započete korjenite reforme društvenog i privrednog sistema u smislu prilagođavanja sistemima razvijenih zemalja. Privatizacija je zamišljena da se sprovede prodajom cjelokupnih ili dijela akcija države u komercijalnim preduzećima, a ciljevi države su u osnovi politički, kao i prestrojiti resurse javnog sektora i infrastrukturu, ubrzati privredni razvoj, podržati strana ulaganja, povećati efikasnost i spriječiti odliv nacionalnih resursa.

Jedna od najvažnijih pretpostavki za sprovođenje reformi jeste prestrukturisanje preduzeća koje obuhvata promjenu društvene u druge oblike svojine, kao i prilagođavanje organizacije i upravljanja u skladu sa promjenom strukture svojine i potrebom tržišnog ponašanja privrednih i drugih subjekata.

Iako elektroprivreda djelatnost kao djelatnost od posebnog društvenog interesa ima određene specifičnosti u odnosu na druge privredne djelatnosti, te specifičnosti nijesu prepreka da se Elektroprivreda Crne Gore transformiše u moderan privredni subjekat koji će, pored propisanih specifičnih ciljeva, imati isti poslovni cilj kao i ostala preduzeća u zemlji i svijetu, tj. ostvarivanje profita. Elektroprivredna djelatnost je možda grana koja među posljednjima ima da se djelomično privatizuje, jer je neophodno da se ispune mnogi preduslovi.

Na osnovu malog fonda iskustava kod nas može se ipak zaključiti da bi najpogodniji oblik prestrukturisanja bilo pretvaranje u jedno dioničko društvo u mješovitom vlasništvu izdavanjem internih dionica, obzirom da se time postiže sljedeće:

- uplatom internih dionica pribavlja se dodatni kapital kojim u cjelosti raspolaže Preduzeće;
- zaposlenim i bivšim radnicima koji su radili u raznim oblicima organizovanja elektroprivredne djelatnosti u Crnoj Gori, omogućava se da sa popustom mogu kupiti interne dionice;
- obezbjeđuju se značajna sredstava za konsolidaciju preduzeća, a time i stabilnost poslovanja;
- uspostavljaju se novi odnosi u preduzeću, usmjereni na efikasno i racionalno poslovanje i upravljanje.

U vezi sa tim Upravni odbor JEP "Elektroprivreda Crne Gore" donio je Odluku o pokretanju postupka svojinske i upravljačke transformacije, a u skladu sa ovom odlukom donesene su odluke o imenovanju stručnih timova za procjenu vrijednosti Preduzeća, nosioci ovih poslova i rokovi za njihovo izvršenje.

Cilj ovog rada je da doprinese komparativnoj analizi i efikasnijem odlučivanju o ovim aktivnostima u Preduzeću u realnim uslovima poslovanja: smanjenja bilansnih potreba, hiper-inflacije, depresiranih cijena el. energije, zaustavljenog razvoja i investicija i zahtjeva Sindikata. Karakterističan je primjer ove djelatnosti za analize ove vrste, jer ona koncipirana na ovaj način, kao veliki sistem, isuviše je inertna da se adekvatno prilagodi brzim promjenama. U tim uslovima Preduzeće mora da ostvari funkcije i zadatke koje je postavio Osnivač, a zbog ugrožene likvidnosti neophodna su dodatna sredstva.

2. Analiza sadašnjeg stanja

a) Opšti podaci

U svom razvojnom periodu elektroprivredna djelatnost u Crnoj Gori je prolazila kroz različite faze organizovanja u skladu sa društvenim prilikama i potrebama potrošača el. energije.

Zbog permanentnog nedostatka finansijskih sredstava nije se dovoljno ulagalo u održavanje i poboljšavanje pogonske spremnosti kapaciteta za proizvodnju, prenos i distribuciju električne energije, što čini ozbiljne teškoće za obezbjeđenje potrebnog nivoa sigurnosti i kvaliteta u snabdijevanju potrošača električnom energijom.

U periodu 1986 - 1990. godine nedostajuće količine električne energije za potrošače u Crnoj Gori obezbjeđivane su najvećim dijelom razmjenom sa Elektroprivredom Srbije (ugovorena razmjena za potrebe Kombinata aluminijuma 100 MW, 876 GWh godišnje, kupovina, pozajmica, havarijska ispomoć i dugogodišnji ugovor o poslovno-tehničkoj saradnji). Manji dio nedostajućih količina električne energije obezbijeđen je razmjenom i nabavkom od ostalih elektroprivrednih organizacija u zemlji i putem izvoza - uvoza sa susjednim zemljama.

Ugovor o dugoročnoj poslovno-tehničkoj saradnji između elektroprivreda Crne Gore i Srbije (EPCG i EPS) ima za osnovu komplementarnost dva elektroenergetska sistema u pogledu strukture proizvodnih kapaciteta naspram strukture i karakteristika potrošnje i to treba imati u vidu prilikom svih daljih analiza i planiranja.

Proizvodnu strukturu EPS i EPCG karakteriše:

- u okviru EPS pretežno u strukturi proizvodnje termo-elektrana sa blokovima većih i srednjih snaga uz do sada visok stepen iskorišćenosti hidroenergetskog potencijala izraženog protočnog karaktera proizvodnje;
- u okviru EPCG pretežno učešće u strukturi proizvodnje hidro-elektrana većih instalisanih snaga i proizvodnje varijabilne energije uz do sada nizak stepen iskorišćenosti hidroenergetskog potencijala i ograničene mogućnosti izgradnje termoelektrana.

Naspram takve proizvodne strukture, koja će ostati dominantna, s obzirom na raspoložive potencijale i u budućem razvoju EPS i EPCG, ispoljavaju se sljedeće osobenosti potrošačkih konzuma EPCG i EPS:

- u potrošačkom konzumu EPCG - relativno niske dnevne i sezonske promjene opterećenja, odnosno visok udio konstantne energije u ukupnoj potrošnji do oko 85% - prvenstveno kroz kapacitete za proizvodnju aluminijuma;
- u potrošačkom konzumu EPS - izražene dnevne i sezonske promjene opterećenja, visok udio varijabilne energije u ukupnoj potrošnji.

b) Elektroenergetski bilans 1991 - 1995. godina

Ovaj plan se daje na osnovu planirane proizvodnje, ugovorene razmjene i nabavke i potrošnje električne energije u realnim mogućnostima, ne uzimajući sadašnje stanje prouzrokovano sankcijama UN, jer dok one traju nemaju smisla nikakva planiranja sa privrednim subjektima pošto se uništavaju svi zdravi potencijali i dominira neloyalna i netržišna konkurencija.

G o d i n a	1990. (ostvareno)	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
1.Ukupna proizvodnja	2.046	2.887	2.869	2.909	2.910	2.923
2.Saldo razmjene i nabavke	447	449	451	449	449	449
3.Ukupna potrošnja	3.371	3.442	3.504	3.504	3.622	3.670
4.Raspoloživo za potrošnju (1+2)	2.490	3.336	3.320	3.358	3.359	3.372
5. MANJAK (4-3)	- 881	- 106	- 184	- 218	- 263	- 289

Znatne potencijalne mogućnosti smanjenja deficita elektroenergetskog bilansa prizilaze iz blagovremenog preuzimanja mjera za smanjenje gubitaka u prenosnoj i distributivnoj mreži, racionalnijeg korišćenja proizvodnih i prenosnih kapaciteta, smanjenja broja i trajanje neplaniranih ispada iz pogona boljim preventivnim održavanjem, praćenjem i izučavanjem režima el. energetskog sistema i karakteristika opreme i postrojenja.

3. Rezultati i efikasnost poslovanja

Ekonomski položaj Elektroprivrede Crne Gore u zadnjih nekoliko godina izuzetno je nepovoljan, što se ogleda u niskoj reproduktivnoj sposobnosti. Ovo se javlja prvenstveno kao posljedica njegovog nepovoljnog položaja u primarnoj raspodjeli, s obzirom da su cijene električne energije bile stalno pod neposrednom društvenom kontrolom i što se još uvijek ne sprovodi dosljedno utvrđena politika cijena električne energije. Radi toga se i dalje održava veliki disparitet tih cijena, tako da se paritet u 1992. godini kretao od 15 - 20% od nivoa

utvrđenog Zajedničkim kriterijumima po kojima se formira cijena električne energije.

Ovakav položaj Elektroprivrede Crne Gore u primarnoj raspodjeli, njena visoka kreditna zaduženost po osnovu investicione izgradnje, uzrokovana nepovoljnom strukturom izvora finansiranja i nepovoljnim hidrološkim prilikama u posljednjim godinama uzrokovali su poslovanje na donjoj granici rentabilnosti.

UPOREDNA TABELA CIJENA ELEKTRIČNE ENERGIJE U 5 ZEMALJA, SRBIJI I CRNOJ GORI

ZEMLJE	CIJENA EL. ENERGIJE U NAC. VALUTI U IV KV. 92.		KURS NA CRNOM TRŽIŠTU 12.03. 1993.	CIJENE EL. ENERGIJE U DIN/KWh		UKUPNO PONDERISANA CIJENA U DIN/KWh
	IND.	DOM.		IND.	DOM.	
1	2	3	4	5 (2 x 4)	6 (3 x \$)	7
AUSTRIJA	0.776	1.806	2842.312	2.204.5	5.133.3	3.310.2
SR	0.146	0.268	20000.000	2.921.7	5.350.0	3.720.1
NJEMAČKA						
GRČKA	11.246	20.876	148.106	1.668.2	3.091.9	2.249.9
ITALIJA	131.827	227.041	20.744	2.734.6	4.709.8	3.349.9
ŠVAJCARSKA	0.129	0.167	22000.000	2.843.8	3.664.1	3.220.1
PROSJEČNA PONDERISANA CIJENA KOD KRAJNJEG POTROŠAČA				2.777.8	4.923.8	3.499.3
PARITETNA CIJENA PO ZAJEDNIČKIM KRITERIJUMIMA din/KWh						3.486.1
NIVO CIJENE ELEKTR. ENERGIJE U CRNOJ GORI (pov. 233,27)						698.20
NIVO CIJENE U VIŠOJ SEZONI						837.84
NIVO CIJENE U NIŽOJ SEZONI						558.56
DOSTIGNUT PARITET U % - UKUPNO						19.95
- U VIŠOJ SEZONI						23.94
- U NIŽOJ SEZONI						15.96

Komparativna analiza imputa i autputa u formiranju cijena električne energije, plan i projekcija ukupnih prihoda, rashoda i moguće dobiti, dati u prilogu ovoga rada, daju najbolju sliku o ovom velikom i značajnom privrednom sistemu, važnosti i mogućnostima upravljačke funkcije u njemu.

4. Razvoj i obezbjeđenje sredstava za investicije

Elektroprivreda Crne Gore još uvijek nije dostigla potrebni nivo izgrađenosti proizvodnih, prenosnih i distributivnih kapaciteta koji bi obezbjeđivali uredno i kvalitetno snabdijevanje potrošača električnom energijom. Potrošnja električne energije, i pored značajnog usporavanja privrednog rasta, već niz godina premašuje nivo proizvodnje, pa se nedostajuće količine obezbjeđuju uvozom i nabavkom iz drugih energetske sistema.

Ostvarenje dostignutog nivoa proizvodnje električne energije, uz veliku zavisnost od hidroloških prilika, značajno je ugroženo i stanjem pogonske spremnosti jednog broja starijih proizvodnih kapaciteta, zbog čega su nužne njihove revitalizacije. Sigurnost snabdijevanja potrošača bitno je ugrožena stanjem i starošću velikog dijela prenosne i distributivne mreže. Nužna su i značajna ulaganja u modernizaciju određenih postrojenja koja u sadašnjem stanju umnogome ugrožavaju životnu okolinu.

Poznato je da je hidropotencijal Crne Gore na niskom stepenu iskorišćenosti - znatno ispod jugoslovenskog prosjeka. Za pojedine hidroelektrane koje bie se mogle smatrati kandidatima za izgradnju različit je nivo urađene investiciono-tehničke dokumentacije (studija, idejno rješenje, osnovni projekat, idejni projekat, glavni projekat...). Realno sagledavanje mogućnosti razvoja proizvodnje el. energije na duži rok daje prioritet izgradnji hidroelektrana, naročito većih čeonih akumulacija (Piva - Komarnica, Tara, Morača, Lim, Ibar, Čehotina i dr.), kojima se nizvodnim hidroelektranama prosljeđuju regulisani proticaji, povećavaju proizvodne mogućnosti, a poboljšava se i režim voda dotičnog sliva.

Konačno opredjeljenje za razvoj energetske potencijala koji je na ovom nivou izgrađenosti uslovio čitav dalji društveni razvoj uslovio je donošenje Zakona o obezbjeđenju izvora sredstava za finansiranje elektroenergetskih objekata koji se nalazi u skupštinskoj proceduri. Po odredbama Predloga zakona sredstva za ove namjene će se obezbijediti iz sljedećih izvora: - Sredstava po osnovu izdavanja elektroenergetskih saglasnosti za priključenje na elektroenergetsku mrežu; - Namjenske akumulacije Javnog elektroprivrednog preduzeća; - Prihoda budžeta Republike; - Ustupljenog dijela sredstava po osnovu korišćenja hidroakumulacija; - Sredstava dobijenih od dionica Javnog elektroenergetskog preduzeća; - Kredita, i - ostalih izvora.

Pošto je pomenutim sistemom kao izvor finansiranja predviđeno i prikupljanje sredstava putem emitovanja (prodaje) hartija od vrijednosti, otuda i nužnost izdvajanja internih dionica kao jednog od mogućih načina obezbjeđenja dodatnih sredstava za ove namjene, što uslovljava neophodnost vlasničkog prestrukturisanja.

5. Rizici u poslovanju

Elektroprivredna djelatnost je specifičan, izrazito složen i nedjeljiv tehničko-tehnološki i ekonomsko-komercijalni poslovni sistem. Zbog toga je ova djelatnost podložna uticaju raznih okolnosti koje se mogu negativno odražavati na ostvarivanje zadovoljavajućih rezultata u njenom poslovanju. Ovakvi poslovni sistemi su izrazito inertni i neupravljivi u održavanju i likvidnosti u uslovima hiper-inflacije, nekontrolisanog tržišta, ratnih uslova u okruženju i socijalne zavisnosti.

U cilju što objektivnijeg sagledavanja svih relevantnih činjenica koje mogu da utiču na odluke budućih dioničara za otkup internih dionica potrebno je ukazati

na moguće rizike u poslovanju elektroprivrede. Te rizike možemo podijeliti na eksterne i interne.

Eksterni rizici mogu biti uzrokovani prirodnim, ekonomskim i političkim faktorima. Pod prirodnim rizicima se prvenstveno podrazumijevaju nepovoljne hidrološke prilike, odnosno njihov negativan uticaj na obim proizvodnje, po kom osnovu mogu nastati dodatni troškovi radi nabavke električne energije.

Osnovni rizik u poslovanju može biti ograničavanje prodajne cijene električne energije na nivou manjem od punog pariteta, kako je to bio slučaj u prethodnom periodu. Međutim, treba istaći da su nadležni državni organi djelimično promijenili svoj stav u odnosu na formiranje prodajne cijene električne energije. Neophodno je da istu samostalno usklađuju preduzeća po modelima koje utvrdi organ upravljanja do nivoa 100% pariteta. Time bi uz racionalno i efikasno poslovanje bila obezbijedena jedna od osnovnih pretpostavki za ostvarivanje dobiti u poslovanju Elektroprivrede Crne Gore, kao jednog od bitnih motiva za otkup dionica.

Svakako, ne treba zanemariti i činjenicu da sve ovo pretpostavlja i miran i slobodan život kao jedan od značajnih uslova za ispoljavanje dioničarskog interesa svih zainteresovanih, a posebno inostranih partnera u budućim aktivnostima na daljoj transformaciji kapitala.

Na stepen sigurnosti rada postrojenja mogu uticati i određeni eksterni faktori i ovo može biti jedan od najvećih mogućih rizika internog karaktera.

6. Cilj i značaj vlasničke transformacije

Radničko akcionarstvo u zemljama sa visokim stepenom razvijenosti tržišne privrede pored pribavljanja dodatnog kapitala za preduzeće neposrednije povezuje zaposlene sa preduzećem jer radnici kupovinom akcija stižu pravo na učešće u dobiti, tj. dividendu, što ih više upućuje na saradnju sa upravljačkom funkcijom u cilju ostvarivanja maksimalno mogućeg profita. U sadašnjim uslovima interregnuma i nepoznatog vlasnika imovine rukovodna struktura je sve više u prilici da "brani" preduzeće od vlasnika, tj. države, od prevelikog zahvatanja kroz poreze i doprinose (sada preko 58%), kao i zaposlenih koji su zbog lošeg standarda prinuđeni da preko svojih organa traže primanja veća i od ukupnog prihoda. I sada može se pretpostaviti šta se dešava u upravljanju i vođenju poslovne politike i sukobljenih interesa kad i rukovodstvo preduzeća nije ni vlasnik niti je motivisano na drugi način da brani tzv. društvenu imovinu.

Kupovinom akcije (dionice) radnik ostvaruje i druga prava, a posebno pravo upravljanja preduzećem koje je, u stvari, ograničeno pravo, obzirom da upravljačko pravo proističe iz tzv. kontrolnog paketa akcija, tj. vlasništva nad nadpolovičnom vrijednošću kapitala preduzeća koje je, po pravilu, koncentrisano na uži krug ljudi.

Dodatni motiv za kupovinu akcija sadržan je u činjenici da se mjerama makroekonomske politike u zemljama tržišne privrede vodi računa o tome da se u prosjeku može ostvariti veća dividenda nego kamata po osnovu štednje u bankama.

Praktično, imovinska prava dioničara zavise od uspješnosti poslovanja preduzeća, odnosno pojedino lice je zainteresovano da kupuje bilo koju vrstu dionica pod uslovom da na novac uložen u kupovinu dionica dobije dividendu koja nije manja od realnih kamata na štednju. Međutim, pribavljanje dodatnog kapitala izdavanjem hartija od vrijednosti postaje sve više uslov opstanka pravnih subjekata. Ne treba očekivati da će druga lica ulagati kapital u preduzeće prije nego što to učine zaposleni u tom preduzeću.

Bilo kakvo ograničavanje cijene osnovnog proizvoda Elektroprivrede - električne energije (kao jednog od najkvalitetnijih proizvoda na ovim prostorima, čiji parametri kvaliteta moraju zadovoljavati svjetske norme kvaliteta jer je i povezana u međunarodnu interkonekciju) ispod njene realne vrijednosti pretpostavlja da bi država imala obavezu da nadoknadi izgubljene dobiti.

Zaposleni - dioničari bi bili zainteresovani za što veću korist po osnovu tekućeg rada, ali će istovremeno biti zainteresovani da navedenu korist ostvare uz ne samo efikasan lični rad, nego i efikasan rad svih zaposlenih u preduzeću, tj. uz maksimalno moguće interno ekonomisanje svim resursima, jer u suprotnom preduzeće ne može ostvariti dobit niti radnik - akcionar dividendu.

7. Zaključci

1. Prestrukturisanje vlasništva, upravljanja, rukovođenja i cjelokupnih unutrašnjih odnosa preduzeća je jedna od ključnih pretpostavki za sprovođenje društvene i privredne reforme u SR Jugoslaviji.
2. Analize postojećeg stanja u elektroprivrednoj djelatnosti Crne Gore sa aspekta funkcionisanja organizacije, upravljanja i ostvarenih rezultata poslovanja ukazuju na nužnost poboljšanja efikasnosti rada i poslovanja, što je moguće ostvariti sveobuhvatnim prestrukturisanjem cjelokupnog poslovnog sistema.
3. Odluke Upravnog odbora Elektroprivrede Crne Gore koji je imenovala Vlada sprovode se u svim aktivnostima osim u aktivnostima realne procjene imovine Preduzeća. Ovo iz razloga neposjedovanja vlastitih iskustava za metodologiju, nesređene identifikacije imovine i vlasništva, kao i nerealne i višegodišnje knjigovodstvene potcijenjene amortizacije opreme, objekata i druge imovine.
4. Dinamički usvojeni plan aktivnosti se ne odvija po usvojenom termin-planu, a rukovodstvo ne insistira na strogo poštovanju termina zbog svih okolnosti u okruženju iz razloga što bi ti procesi trebalo da se konačno završavaju kod uslužnih djelatnosti koja je od opšteg društvenog interesa.

U posljednje vrijeme pojavljuju se i određene rezerve Sindikata za ove aktivnosti. Smatramo da je to privremeno do razrješenja mnogih političkih i društvenih dilema, kao i bojazan od potcjenjivanja vrijednosti imovine i neloyalne konkurencije sa privatnim vlasništvom. Realna procjena imovine i identifikacije društvenog kapitala, realni cjenovni odnosi i utvrđivanje ekonomski opravdanih profitnih centara u Preduzeću, razriješice sve ove dileme.

5. Ekonomska opravdanost svojinskog i organizacionog prestrukturisanja u Javnom preduzeću Elektroprivreda Crne Gore postoji uz sljedeće pretpostavke:

- da se prodajna cijena električne energije ostvaruje na nivou njenog punog pariteta utvrđenog zajedničkim kriterijumima;
- da se obezbjeđuje pogonska spremnost uz ostvarenje normalnih hidroloških prilika;
- da se boljom organizacijom i efikasnijim radom i poslovanjem ostvaruje što veća dobit.

8. Propisi i literatura

1. Zakon o preduzećima
2. Zakon o društvenom kapitalu
3. Zakon o elektroprivredi
4. ANDREJ FRIMERMAN: - Pretvaranje društvenih preduzeća u mješovitoj svojini
5. MIHAILO VELIMIROVIĆ - Pravo akcionara
6. DRAGOSLAV SLAVIĆ - Radničko akcionarstvo kao reformska mjera
7. Predlog zakona za finansiranje izgradnje elektroenergetskih objekata u Crnoj Gori
8. Plan razvoja Elektroprivred Crne Gore za period 1991 - 1995. godine sa projekcijom do 2000. godine.

ABSTRACT:

POSSIBILITIES AND CONDITIONS FOR TRANSFORMATION OF ELECTRIC POWER INDUSTRY OF MONTENEGRO INTO A SHARE-HOLDING COMPANY WITH MIXED OWNERSHIP

Electric power industry in Montenegro is a branch of economic activity to which special interest of the society is assigned, and which has some specific characteristics when compared to other economic activities. Such specific features should not, however, be an obstacle for the Electric Power Industry of Montenegro to transform into a modern economic entity, which will, apart from its regular specific objectives, have also the economic objective common to all other enterprises in the country and worldwide - to turn over profit.

This paper is aimed at contributing to comparative analysis and more effective decision-making on these activities within the Enterprise under real conditions of its business operation. This Branch of economic activity is a characteristic example for carrying out of analysis of this kind, being that it has been designed as a large economic system, too inert to adapt itself adequately to swift social and economic changes. In such conditions this public enterprise must address functions and objectives put forward by the founder, and due to its hampered solvency it is also necessary to provide additional financial resources.